

Σημειώσεις επί του έργου του **D.W. Winnicott**, με αφορμή το επιθανάτιο κείμενό του «**Φόβος κατάρρευσης**».

Σάββας Μπακιρτζόγλου ψυχολόγος-ψυχαναλυτής

Ο Winnicott σε ένα δικό του ποίημα, δείχνει να αναφέρεται σε μια θύμηση γεμάτη θλίψη, όπου ο ψυχικός πόνος του παιδιού ασχολείται με τον πόνο της μάνας, ξεχνώντας ή παραμερίζοντας ίσως τις δικές του έγνοιες και επιθυμίες. Άλλωστε, κατά τον Bollas (1999), ο Eliot στο ποίημα « *Η στιγμή της μητρικής θλίψης*» (“*the certain hour of maternal sorrow*”), μας υπενθυμίζει σε ποιόν βαθμό η απελπισία, η θλίψη και η απογοήτευση διατρέχουν την ψυχή όλων των μαμάδων, διαταράσσοντας τη διάθεσή τους...

Η συνάντηση του Winnicott με το παιδί αποτελεί **πεδίο** έμπνευσης και έκπληξης, όπου και οι δύο πρωταγωνιστές εισβάλλουν με την πρόθεση κάτι να μάθουν, κάτι να ακούσουν. Είναι κάπως έτσι που οδηγήθηκε στην επινόηση του **squiggle**, ενός είδους συζήτησης ανάμεσα στον θεραπευτή και το παιδί, κατά την διάρκεια της οποίας ανακαλύπτουν ο ένας τον άλλον, σχεδιάζοντας ελεύθερα, συνειρμικά, πάνω σ’ένα κομμάτι χαρτί. Πρόκειται για μια θεραπευτική δοκιμασία, μια ονειρική οθόνη, ένα **μεταβατικό** μέσο γνωριμίας με κοινό εργαλείο.

Τω όντι, οι θεραπευτικές συνεδρίες του Winnicott με τα παιδιά γίνονταν διαμέσου του σχεδίου. Ο ίδιος ξεκινούσε να κάνει πάνω σε ένα κομμάτι χαρτί αυθόρμητα μια γραμμή, στην οποία εν συνεχεία το παιδί προσέθετε διάφορα στοιχεία. Τέλος, συζητούσαν επί του νοήματος. Ακλουθούσε η αντίστροφη διαδρομή, κατά την οποίαν ήταν τώρα ο Winnicott που τροποποιούσε το σχέδιο του παιδιού δημιουργώντας τοιουτοτρόπως χώρο και αφορμές για νέα σχόλια και ανταλλαγές.

Η **θεραπευτική ιδιότητα**, κατά τον συγγραφέα, είναι η δημιουργία/ ενσάρκωση ενός καλού **θεραπευτικού περιβάλλοντος**, εντός του οποίου ο θεραπευτής φροντίζει εξωτερικά, αυτό που απασχολεί τον ασθενή εσωτερικά. Τον Winnicott απασχόλησε διακαώς η συμμετοχή του περιβάλλοντος στην ψυχική εξέλιξη (διάβαζε με θαυμασμό τους Freud και Darwin). Έδωσε έμφαση

στις συνέπειες για το παιδί, της στέρησης του πλαισίου και του ελέγχου από την πλευρά του **περιβάλλοντος**. Η δημιουργικότητα του καινούργιου και του προσωπικού εκ μέρους του υποκειμένου, εμφανίζεται στο μέτρο που το άλλο, το μη-προσωπικό, είναι **παρόν** στη μετάδοση μιας εμπειρίας που πρέπει να βιωθεί ως αυτό-δημιουργία. Κατά τον Winnicott το περιβάλλον αποτελεί μέρος του κόσμου του παιδιού και ταυτόχρονα δεν του ανήκει. Είναι η θεώρηση του ατόμου διακινούμενου στο πλαίσιο ενός χώρου. Η έννοια του **περιβάλλοντος** τον απασχόλησε και στην προσπάθεια κατανόησης της νεανικής εγκληματικότητας.

Ο συγγραφέας, προτείνει τη **χωρική** μελέτη του *πεδίου* που προκύπτει από τη συνάντηση δύο ψυχικών κόσμων με βάση τη σχέση **μητέρας-παιδιού**. Περιορίζει το ρόλο του άντρα σε έναν προστατευτικό πατέρα που φροντίζει το ζεύγος μητέρας-παιδιού.

Κατά την θεωρία του, το μωρό είναι ένα ανθρώπινο όν **εξαρχής** με τον δικό του ψυχικό κόσμο, και συνεπώς τις δικές του ψυχικές άμυνες. Επομένως, οι διαταραχές, οι ψυχικές νόσοι και τα προβλήματα μπορούν να εκδηλωθούν πολύ **πρόωρα**.

Ο Winnicott υπογραμμίζει ότι το περιβάλλον-πρωτίστως η μητέρα-οφείλει να παρουσιάσει στο παιδί τον εξωτερικό κόσμο (εξωτερικές διεγέρσεις), διατηρώντας την **αυταπάτη** χωρίς την οποία η συνάντηση του παιδιού με την περιρρέουσα ατμόσφαιρα θα ήταν **τραυματική**. Τότε οδηγεί το παιδί σε μόνιμη χαλάρωση, μέσω της *ψευδαισθητικής ικανοποίησης* της επιθυμίας. Στα πλαίσια της **«αρκετά καλής μητρικότητας»**, η μητέρα είναι ικανή να ταυτιστεί διαισθητικά με το παιδί της έτσι ώστε να ικανοποιήσει αρχικά τις σωματικές του ανάγκες, στη συνέχεια τις συγκινησιακές. Ασυνείδητα προσεκτική στην αναπτυσσόμενη ικανότητα του παιδιού της να επιβιώνει, η μητέρα αυτή γίνεται όλο και περισσότερο εναισθησιακή (emphatic) έτσι ώστε το Εγώ του παιδιού να ισχυροποιείται και να προάγεται η διαφοροποίηση Εγώ-Μη Εγώ (διαφοροποίηση του παιδιού από τη μητέρα/ δυνατότητος του ατόμου να είναι μόνο μέσω εσωτερικευσης της μητρικής υποστήριξης). Η **«αρκετά καλή μητρικότητα»** του Winnicott αφορά στη μητέρα που απαντά στο νεύμα του παιδιού, που του δίνει μία πρόσκαιρη **αυταπάτη παντοδυναμίας**. Έτσι μπορεί να αρνείται αυτή την επώδυνη πραγματικότητα. Για παράδειγμα η μαμά του απουσιάζει (επικίνδυνη πραγματικότητα) και αυτό την φαντάζεται να το φροντίζει, αναπαριστά την απουσία της, οπότε ευχαρισιέται. Πρόκειται για τη δυνατότητα μιας **στροφής επί εαυτού** (θετική μορφή του ναρκισσισμού). Αν είναι οι ψυχοτραυματισμοί της πρώτης ηλικίας αυτοί που καθορίζουν το βρέφος τότε αυτό θα **καθλωθεί** σε αυτήν την **τραυματική πραγματικότητα** (υπερτροφικό Εγώ - πραγματικότητα) χωρίς δυνατότητες **ψευδαισθητικής διαφυγής** από αυτήν. Εδώ οι αυτοερωτισμοί εκπίπτουν, χωλαίνει η ψυχική εργασία, ο ευχουχισμός έχει το πάνω χέρι επί του πραγματικού (και όχι συμβολικά). Ο Δημόπουλος (2013) σημειώνει ότι είναι μέσα από την διαδρομή προς την ψευδαισθητική ικανοποίηση που δομείται ο πυρήνας του Εγώ.

Το άρθρο του Winnicott «**φόβος κατάρρευσης**» (1974) αφορά πρωτίστως στις δύσκολες μεθοριακές περιπτώσεις ασθενών. Είναι σημαντικό στοιχείο σε μερικούς ασθενείς, όχι σε όλους. Σχετίζεται με την παρελθούσα ατομική εμπειρία και με καμώματα του περιβάλλοντος του ασθενούς. Ο συγγραφέας κάνει λόγο για την ύπαρξη μιας **καθολικότητας** του **φαινομένου**, το οποίο κάνει έτσι ώστε ο αναλυτής να αναγνωρίζει, να συναισθάνεται/συμμερίζεται τον ασθενή του, όταν εκείνος εκδηλώνει αυτόν τον φόβο με έντονο τρόπο. Συνήθως ο ασθενής που έχει αυτόν το φόβο, δεν παραπονείται για αυτόν από την αρχή της θεραπείας. Ο αναλυόμενος έχει καλά οργανωμένες άμυνες, έτσι ώστε ο φόβος κατάρρευσης να έρχεται στην επιφάνεια μόνο αφού η θεραπεία έχει προχωρήσει και ο ασθενής έχει **παλινδρομήσει** και **εξαρτηθεί**.

Οι **παλινδρόμηση** (regression) και η **εξάρτηση** (dependence) θεωρούνται από τον Winnicott ουσιαστικές στιγμές στην πορεία ενός ατόμου και στην πορεία μιας θεραπείας. Κατά τον συγγραφέα, στη ζωή του το άτομο προχωρά πηγαίνοντας από την **απόλυτη εξάρτηση** σε μια **σχετική ανεξαρτησία** ή σχετική εξάρτηση κι έπειτα προς την ανεξαρτησία. Ο Winnicott φαντάστηκε έναν κόσμο όπου το παιδί μάχεται και αμύνεται για να υπάρξει ως ένα και μόνο άτομο.

Η κατάσταση της πρωταρχικής μητρικής φροντίδας στο στάδιο της **απόλυτης εξάρτησης** περιλαμβάνει σημαντικές λειτουργίες, με τις οποίες η μητέρα διασφαλίζει την αίσθηση της απόλυτης συνέχειας της υπόστασης του βρέφους, και τη σταδιακή εισαγωγή του στον κόσμο των αντικειμενοτρόπων σχέσεων. Κατά την περίοδο της **απόλυτης εξάρτησης** ενόσω η μητέρα παρέχει βοηθητική εγωτική λειτουργία στο παιδί, το νεογνό δεν έχει αποχωρήσει το Εγώ του από το Μη Εγώ του. Εδώ δεν έχει ακόμα τα μέσα να αναγνωρίσει τη μητρική φροντίδα, δεν μπορεί να αποκτήσει έλεγχο σε ότι είναι καλά ή κακά καμωμένο, είναι μονό σε θέση να ωφεληθεί από αυτό ή να υποστεί τις συνέπειες της διαταραχής του. Κατά τον Winnicott ο όρος “me” παραπέμπει σε αυτό το οποίο το νεογνό αναγνωρίζει ως δικό του.

Όταν η **εξάρτηση** στην θεραπεία εγκατασταθεί τότε, υπό αυτό ακριβώς το καθεστώς της εξάρτησης, τα λάθη και οι αποτυχίες του αναλυτή (το **περιβάλλον** του αναλυόμενου) γίνονται, αμέσως, αιτίες φοβιών και **φόβου κατάρρευσης**. Η κατάρρευση μπορεί να συζητηθεί ως αποτυχία μιας **αμυντικής** οργάνωσης του αναλυόμενου. Αλλά άμυνα απέναντι σε τι;

Στις ψυχονευρώσεις, οι άμυνες του Εγώ οργανώνονται εναντίον του **άγχους ευνουχισμού**. Στα ψυχωσικά φαινόμενα προεξάρχει η **κατάρρευση** της συγκρότησης ενός ενιαίου εαυτού, οπότε το Εγώ οργανώνει άμυνες εναντίον του φόβου αυτής της κατάρρευσης της οργάνωσής του. Την ίδια στιγμή όμως, όσο παραμένει σε συνθήκη εξάρτησης στη διάρκεια της ανάλυσης, δε μπορεί να οργανωθεί απέναντι στην αποτυχία του αναλυτή (του περιβάλλοντος).

Ο Winnicott πρεσβεύει ότι, η διαδικασία ωρίμανσης συνοδεύει το άτομο στη ζωή του, μόνο στο μέτρο κατά το οποίο υπάρχει ένα **διευκολυντικό** περιβάλλον. Χαρακτηρίζει ως **διευκολυντικό**, το περιβάλλον εκείνο το οποίο είναι σε θέση να ακολουθεί ένα είδος δικής του ανάπτυξης, και να εξελίσσεται αυτό το ίδιο, καθώς προοδευτικά τείνει να προσαρμόζεται στις μεταβαλλόμενες απαιτήσεις του εν αναπτύξει ατόμου. Πρεσβεύει την ιδέα μιας μητέρας στο *διαπασών* η οποία προσαρμόζεται και αναπτύσσεται συνάμα και παράλληλα με την ανάπτυξη του μικρού παιδιού.

Το διευκολυντικό περιβάλλον περιγράφεται ως **υποστηρικτικό** (holding), εφόσον υποστηρίζει το αναπτυσσόμενο άτομο. Στη φάση του **κρατήματος** το βρέφος βρίσκεται στο μέγιστο της εξάρτησης: όλος ο 1^{ος} χρόνος ζωής μπορεί να ονομαστεί φάση **κρατήματος**. Αφορά στη διαδικασία κατά την οποία η **ταύτιση** της μητέρας με το παιδί της, τής επιτρέπει να του προσφέρει μια υποστήριξη προσαρμοσμένη στα μέτρα του, ειδικότερα σε αυτήν τη φάση της ζωής του που είναι ευάλωτο. Η «*αρκετά καλή μαμά*» (good enough mother), ταυτίζεται με το παιδί της για μπορεί να γνωρίζει αυτό που εκείνο νοιώθει, ώστε να του δώσει ακριβώς αυτό που χρειάζεται. Αυτό θα δημιουργήσει προοδευτικά στο παιδί ένα αίσθημα **εμπιστοσύνης** ως προς στον κόσμο, τόσο απέναντι στον εσωτερικό όσο και στον εξωτερικό.

Ο Winnicott συνδέει την έννοια του holding με την **επαγρυπνούσα μητέρα**. Είναι η μαμά η οποία δανείζει αναπαραστάσεις στο παιδί, δίνει νοήματα, ευχαριστεί, γονιμοποιεί. Αυτό ακριβώς είναι το «κράτημα» (holding). Σημαίνει ότι η μητέρα μπορεί π.χ να θηλάζει το παιδί της και ταυτόχρονα να σκέπτεται γι' αυτό, νοηματοδοτεί εκεί που το παιδί δε μπορεί. Όταν το «κράτημα» της μαμάς δεν εξασφαλίζει την κάλυψη του ανώριμου Εγώ του βρέφους τότε η συνάντησή του με τον έξω κόσμο (ή με την ενόρμηση) είναι **τραυματική**. Επομένως υπογραμμίζεται ο αλεξιερθετιστικός ρόλος της μάνας. Μια **υπερπροστατευτική**, υπερπαρούσα, υπερδιεγείρουσα μαμά (σχολαστική, πρωκτικά εισβάλλουσα, διεισδυτική) μπορεί να βιώνεται **τραυματικά** από το μικρό παιδί. Η πολύ ερεθιστική μαμά είναι υπερβολικά κοντά στο παιδί της, προτρέπει σε κάθε του βήμα, δεν το αφήνει να πάει στο επόμενο στάδιο, να εξελιχθεί. Επί παραδείγματι το παιδί παίζει και η μάνα του λέει «... *φάε το γαιούρτι σου, ντύσου...*» κ.λ.π. Εδώ το παιδί θα καταλήξει να μη μπορεί να είναι μόνο του χωρίς την

παρουσία της. Αυτή η μάνα δε λαμβάνει υπόψη το παιδί αλλά αγωνιά για το πώς να διευθετήσει /εντάξει τις δικές της διεγέρσεις χρησιμοποιώντας το παιδί σαν ασπίδα. Η υπερπαρουσία της θα εμποδίσει το παιδί να αναπτύξει ένα επαρκώς λειτουργικό αλεξιερεθιστικό σύστημα. Η ανάπτυξη της σκέψης και του ψυχικού οργάνου εν γένει προϋποθέτει στέρση. Το μωρό εξελίσσεται μέσα και από την απουσία της μητέρας του. Όταν η μαμά του απουσιάζει (επικίνδυνη πραγματικότητα) για να τα βγάλει πέρα αναπτύσσει ψυχικές δυνατότητες (εξέλιξη), άλλως ειπείν βρίσκει τη μαμά μέσα του (στροφή επί εαυτού) αναπαριστώντας την: την φαντάζεται π.χ. να το φροντίζει οπότε ευχαριστιέται (ψευδαισθητική ικανοποίηση της επιθυμίας). Πρόκειται για την ανάπτυξη της σκέψης του ψυχικού οργάνου. Το ίδιο τραυματικά μπορεί να βιώνεται και ένα εξαιρετικά **στερητικό** περιβάλλον (π.χ. πολλές απαγορεύσεις φτωχά ερεθίσματα, περιορισμοί κ.λ.π.. Αυτό αφορά στην μη επένδυση του παιδιού από το πρωτογενές αντικείμενο άλλως ειπείν τη μαμά ή όποια την υποκαθιστά.

Στη συνέχεια το περιβάλλον **χειρίζεται** (handling) το παιδί. Ο όρος αυτός, συγγενής με αυτόν του «κρατήματος», αναφέρεται σε πλευρές της μητρικής φροντίδας όπως το άλλαγμα, το τάισμα, την ευαισθησία της μαμάς ως προς την επιδερμίδα του παιδιού της, τις καθημερινές φροντίδες κ.α. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να νοιώσει το παιδί τη μοναδικότητα του, γεγονός που αποτελεί συστατικό στοιχείο της απαρτίωσης του εγώ. Το παιδί μαθαίνει να αναγνωρίζει το **σώμα** του. Ο ικανοποιητικός χειρισμός της μητέρας βοηθάει το παιδί να αποδεχθεί το σώμα του, και να αισθανθεί ότι είναι ακριβώς αυτός ο εαυτός του εδράζεται σ' αυτό το σώμα. Ανάμεσα στη μαμά και το παιδί της δημιουργείται μια **ψυχοσωματική συνέργεια** ως εάν οι δύο τους να συνιστούν **μια μόνο** και την ίδια **ενότητα**. Κατά τον Winnicott το βρέφος δε θα μπορούσε να υπάρχει μόνο του, αποτελεί πρωτίστως άρρηκτο μέρος μιας σχέσης.

Τέλος, το περιβάλλον **παρουσιάζεται** στο υποκείμενο, ώστε να σχετιστούν κάτω από αμοιβαίες συναισθηματικές συνθήκες ενός δούναι και λαβείν (αντικειμενοτρόπος σχέση).

Στον αντίποδα του **διευκολυντικού**, μπορεί να βρίσκεται το **ελλιπές περιβάλλον** αλλά, το χειρότερο πράγμα που μπορεί να συμβεί σε ένα μωρό, είναι αυτό το οποίο ο Winnicott ονομάζει **απρόσιτο περιβάλλον**, όπου το παιδί υφίσταται τα μαρτύρια του Ταντάλου.

Τάνταλος: μυθολογικός βασιλιάς της Φρυγίας, γνωστός για την τιμωρία που του επέβαλαν οι Θεοί, να ζει σε ένα λάκκο με νερό που του έφθανε μέχρι το λαιμό, κάτω από κλαδιά με καρπούς, χωρίς όμως να μπορεί να πιεί όταν διψά, ούτε να φάει όταν πεινά, επειδή το νερό και οι καρποί

απομακρύνονταν, όταν προσπαθούσε να τα φτάσει. Το μαρτύριο του Τάνταλου: σημαίνει το να μη μπορεί κανείς να απολαύσει αγαθά που βρίσκονται κοντά του, που του είναι προσιτά.

Κατά τον Winnicott, η διαφορά του καλού γονέα από τον λιγότερο καλό δεν έγκειται στον αριθμό των λαθών που θα κάνει, αλλά στο πώς θα επεξεργαστεί και θα διορθώσει τα λάθη του. Ο ανασφαλής γονιός πέφτοντας στη παγίδα να κυνηγήσει το τέλειο, αρνείται συνήθως τα λάθη του. Γίνεται έτσι ενοχικός, εγωιστής στη προσπάθεια του να περισώσει την αξιοπρέπεια του και να υπερασπιστεί την αξία του. Παράλληλα πανικοβάλλεται κι επιθυμεί αποκατάσταση των λαθών του εδώ και τώρα με αποτέλεσμα να μη μπορεί να ξεφύγει από αυτά και να τα επαναλαμβάνει συνεχώς. Αντίθετα ο γονιός που παραδέχεται τα σφάλματά του είναι πιο **προσιτός**, αποδεικνύεται ψυχραιμότερος άρα αποτελεσματικότερος και προθυμότερος να ξαναπροσπαθήσει ώστε να μην επαναλάβει εκ νέου τα ίδια λάθη.

Τα μικρά παιδιά που τα παράτησε το περιβάλλον τους, νοιώθουν ασύλληπτες **αγωνίες** και κινδυνεύουν στη συνέχεια να αναπτύξουν **σχιζοειδικά** συμπτώματα. Γίνεται λόγος για συναισθηματικά ελλείμματα του περιβάλλοντος (έλλειψη της μαμάς, απουσία της οριστική ή προσωρινή, δυσκολία της να επιδαψιλεύσει το παιδί με τις πρωτογενείς και αναγκαίες φροντίδες), τα οποία καταλήγουν να προξενούν μη ανατάξιμες συνέπειες στην εξέλιξη του παιδιού. Διακρίνουμε τις **τραυματικές** συναισθηματικές ελλείψεις σε ποσοτικές και ποιοτικές.

-Οι **ποσοτικές** συναισθηματικές ελλείψεις έχουν να κάνουν με την φυσική απουσία του πρωτογενούς μητρικού αντικειμένου είτε εξαρχής (εργασίες του R. Spitz, 1945, σχετικά με τον ιδρυματισμό), είτε αφού το βρέφος είχε προηγουμένως δομήσει έναν δεσμό μαζί του με συνέπεια την **ανακλιτική κατάθλιψη** (κατά Spitz, 1946). Η κατάθλιψη αυτή περιλαμβάνει **τρεις φάσεις**: α) της φρίκης (συντριβής), β) της απελπισίας, και γ) του αποχωρισμού. Στη διάρκεια αυτών των τριών φάσεων το παιδί αρχικά κινείται πρωτίστως προς άγναν του χαμένου ανακλιτικού αντικειμένου, ενώ στη συνέχεια, συντετριμμένο, εισέρχεται σε μια κατάσταση **διάψευσης** λιγότερο ή περισσότερο εκσεσημασμένης, ανάλογα με το επίπεδο δόμησης των εσωτερικευμένων αντικειμένων του (κατάκτηση της σταθερότητας /συνέχειας του αντικειμένου) και του χρόνου που διήρκεσε ο αποχωρισμός. Στη βάση αυτής της αμυντικής διαδικασίας, επισυμβαίνει μια στροφή των εχθρικών ενορμήσεων του παιδιού εναντίον εαυτού, ενώ η απώλεια του μητρικού στήθους, συμπαρασύρει και αυτήν του στοματικού οργάνου το οποίο αρχικά του επέτρεπε να χρησιμοποιεί τον μαστό : το παιδί σταματάει να τρώει). Κατά τον Winnicott κάτω από αυτές τις στερητικές συνθήκες, μπορεί να παρατηρείται επίσης απώλεια της δημιουργικής ικανότητας του υποκειμένου, και αναστολή ή διάλυση της ενορμητικότητάς του.

-Οι **ποιοτικές** συναισθηματικές ελλείψεις αφορούν στις καταστάσεις όπου ένα βρέφος βρίσκεται αντιμέτωπο με ένα αντικείμενο (περιβάλλον) το οποίο δεν του επιτρέπει να ζει την ενορμητικότητά του με έναν ανεκτό τρόπο, επειδή δεν μπορεί να την **εμπεριέξει** (μη διευκολυντικό περιβάλλον). Πρόκειται εδώ για ένα ελλειμματικό περιβάλλον το οποίο δεν καταφέρνει παράλληλα και

ταυτόχρονα να εξασφαλίσει την ικανοποίηση των αναγκών του βρέφους και να προάξει την αυτονομία του. Αυτό το περιβάλλον δεν κατανοεί τα σήματα του βρέφους, ούτε την σκέψη του. Ο Kreisler μελέτησε τόσο τις **καταθλίψεις** (κατάθλιψη λευκή και άδεια) των παιδιών κάτω απ'αυτές τις συνθήκες, όσο και την ψυχοσωματική τους υπανάπτυξη. Άλλοι συγγραφείς, μελέτησαν σε ανάλογες περιπτώσεις τη σοβαρή **παθολογία** του **ναρκισσισμού** (εσωτερικό άδειο/κενό, έλλειψη εμπιστοσύνης), και τη **δυσανεξία** στη **ματαίωση**, που οδηγεί στην αμεσότητα του περάσματος στην πράξη, ειδικότερα κατά την εφηβεία (αντικοινωνικότητα). Ο Winnicott υποστήριζε ότι η αντικοινωνική πράξη του εφήβου εκδηλώνεται από τη στιγμή που το παιδί ξεκινά να εγκαθιστά μια σχέση με το αντικείμενο και να επενδύει ένα πρόσωπο. Άλλως ειπείν, η αντικοινωνική πράξη στην εφηβεία συνιστά ένδειξη, κατά έναν οξύμωρον τρόπο, αντικειμενοτρόπων επενδύσεων.

Έχουν επίσης περιγραφεί **μικτές** συναισθηματικές ελλείψεις κατά τις οποίες όπου προεξάρχει η ασυνέχεια των μητρικών φροντίδων και η ανεπαρκής υποστήριξη/κράτημα του βρέφους. Το αποτέλεσμα είναι οι συνεχείς μεταπτώσεις και οι ναρκισσιστικές ανεπάρκειες κατά την φάση του **αποχωρισμού –εξατομίκευσης** (στάδιο ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης κατά Mahler).

Ο Winnicott (1984), μελέτησε εκ του σύνεγγυς τις συνέπειες των συναισθηματικών ελλείψεων στα βρέφη που είχαν τοποθετηθεί στα ιδρύματα, τα νοσοκομεία, και στη συνέχεια, τις ανάδοχες οικογένειες, άλλως ειπείν σε οικογενειακό περιβάλλον. Προεξήρχαν σε αυτά τα παιδιά η **κατάθλιψη**, και γενικότερα οι παθολογίες της **οριακότητας**, και **αντικοινωνικότητας** και της ψύχωσης. Η Dolto περιέγραψε σε ανάλογες περιπτώσεις, **αποσυνδέσεις** ξαφνικές και διαρκείς, ως συνέπεια πρώιμων συνθηκών ιδρυματισμού, ή/και εξαιτίας συνεχών αλληπάλληλων αλλαγών των παρόχων των βρεφικών φροντίδων (συνεχές πέραςμα του παιδιού σε άλλα χέρια).. Εδώ οι ζωτικές του ανάγκες ικανοποιούνται, όμως αυτό λαμβάνει χώρα εντός ενός περιβάλλοντος όπου δεν υπάρχουν ανταλλαγές λεκτικές, μιμητικές ή κινητικές. Κάτω απ'αυτές τις συνθήκες, η **ενορμητικότητα** του παιδιού γίνεται αυτιστική, φτάνει σε αδιέξοδο και βρίσκει, εν τέλει έναν τερατολογικό συμβολισμό στο παραλήρημα.

Ο συγγραφέας θεώρησε την αναλυτική κατάσταση ανάλογη με την φάση του **holding** στο παιδί. Όταν ο αναλυτής είναι αφηρημένος, ο ασθενής μπορεί να εκλάβει την αφηρημάδα του ως ανικανότητά του να τον **κρατήσει** (holding), να κρατήσει το πνεύμα και την ψυχή του.

Ορίζει ως βασική προϋπόθεση της αναλυτικής εργασίας την ικανότητα του ασθενούς να είναι μόνος του **παρουσία του αναλυτή του**. Αυτό κλινικά μπορεί να εκφράζεται μέσω της σιωπής του ασθενούς η οποία ως τέτοια όχι μόνο δεν είναι ένδειξη αντίστασης, αλλά το αντίθετο, συνιστά μια κατάκτηση για αυτόν. Ο Winnicott (1958) μιλώντας για την ικανότητα του υποκειμένου να είναι μόνος, κάνει λόγο για τη **σχέση** του **ενός** η οποία προσδιορίζει αυτήν την δυνατότητα, σε αντιδιαστολή με τη **σχέση** των **τριών**, στην κλασική οιδιπόδεια συνθήκη, και τη **σχέση** των **δύο** (μητέρα-βρέφος) στην καταθλιπτική θέση της Klein. Μιλώντας για την **ικανότητα του να είναι κάποιος μόνος**, ο συγγραφέας εννοεί την εμπειρία/δυνατότητα του παιδιού να είναι μόνος ενώ η

μητέρα του είναι παρούσα. Αφορά στην εμπειρία του να είναι μόνο ενώ κάποιος άλλος είναι παρών. Είναι ένας ιδιαίτερος τύπος σχέσης εμπιστοσύνης μεταξύ του νηπίου και τη μαμά του, κατά την οποία το παιδί είναι **μόνο** αλλά με την ταυτόχρονη παρουσία της μαμάς η οποία είναι εκεί είτε ως φυσική παρουσία είτε υποκαθιστώμενη /συμβολιζόμενη από το μωρουδιακό κρεβατάκι, το καροτσάκι κ.λ.π. Είναι μια σχέση ανάμεσα σε δύο, ένας εκ των οποίων είναι οπωσδήποτε μόνος. Μπορεί και οι δύο να είναι μόνοι αλλά, εν πάσει περιπτώσει, η παρουσία ενός εκάστου είναι σημαντική και απαραίτητη για τον άλλον. Αυτή η συνθήκη προσιδιάζει με την ατμόσφαιρα που επισυβαίνει στη ζωή μας μετά τον ερωτικό οργασμό: μετά από μια πολύ ικανοποιητική σεξουαλική επαφή έκαστος εκ των συντρόφων είναι μόνος και το απολαμβάνει. Ο Winnicott υποστηρίζει ότι η ικανότητα του υποκειμένου να απολαμβάνει το να είναι μόνος μαζί με κάποιον άλλο (με την παρουσία του άλλου) ο οποίος είναι επίσης μόνος, αποτελεί μια ένδειξη υγείας. Εδώ το υποκείμενο μοιράζεται τη μοναξιά του με τον άλλο, είναι μια κατάσταση συναισθηματικής ωριμότητας. . Ωστόσο, την ίδια στιγμή, το να νοιώθει μόνο, αποτελεί ταυτόχρονα μια πηγή ευχαρίστησης για το παιδί, καθώς υπογραμμίζει, π.χ. στο παράδειγμα του παιχνιδιού, ένα κάποιον βαθμό αυτονομίας αναφορικά με την μητρική παρουσία. Ο συγγραφέας συνδέει την ικανότητα του υποκειμένου να είναι μόνο με την δυνατότητά του να διαχειρίζεται λυσιτελώς τις συγκινήσεις του που προκύπτουν από την **πρωταρχική σκηνή**. Το παιδί αντιλαμβάνεται ή φαντάζεται μια ερεθιστική σχέση ανάμεσα στους γονείς του. Τούτο γίνεται αποδεκτό από το παιδί εφόσον αυτό είναι υγιές, και αφορά στην ανοχή της αμφιθυμίας του απέναντι σ'αυτούς, σε μια συγχώνευση/μείξη/ ουδετεροποίηση των επιθετικών και ερωτικών τάσεων, ιδεών και φαντασιών του, σε μια ικανότητά του να ταυτίζεται με έκαστο εκ των γονέων του.

Κατά την Klein, το «*εσωτερικό αίσθημα μοναξιάς*» που εκφράζουν κάποιοι ασθενείς, προκύπτει ακριβώς εξαιτίας του αναπόφευκτου ανικανοποίητου αισθήματος της αξίωσης του Εγώ για την - αδύνατη να την ξαναβρεί- *ναρκισσιστική πληρότητα* μιας συγκυτιακής επανένωσης με την μητέρα. Ωστόσο, το να νοιώθει μόνο, αποτελεί ταυτόχρονα μια πηγή ευχαρίστησης για το παιδί, καθώς υπογραμμίζει, π.χ. στο παράδειγμα του παιχνιδιού, ένα κάποιον βαθμό αυτονομίας αναφορικά με την μητρική παρουσία. Ο Winnicott, όπως προαναφέρθηκε, επέμεινε σε αυτήν την ικανότητα του παιδιού να είναι μόνο με την ταυτόχρονη παρουσία της μητέρας, θεωρώντας την ένα αποφασιστικό στάδιο στην εξέλιξη του παιδιού.

Ο ασθενής και ο αναλυτής **παίζουν**, είναι ο καθένας μόνος του, διαμέσου των ιδεών τους, των εικόνων τους, των φαντασιών τους και στη συνέχεια **παίζουν μαζί**, εκεί όπου συναντώνται οι συνειρμικές διαδικασίες των δύο, κάθε φορά όπου αυτή η συνάντηση των δύο, επιτρέπει στον αναλυτή να εγκαταστήσει μια σύνδεση ανάμεσα στο παρόν και το παρελθόν του ασθενούς του. Είναι ο Winnicott ο οποίος εισήγαγε την έννοια του «παίζουν» στην αναλυτική θεωρία. Όρισε την ψυχανάλυση ως μια ύψιστα εξειδικευμένη μορφή του παίξιν, στην υπηρεσία της επικοινωνίας με τον εαυτόν και τους άλλους. Πρόσθεσε ότι η ψυχοθεραπευτική εργασία λαμβάνει χώρα επί της τομής των δύο χώρων του παιχνιδιού, του ασθενούς του αναλυτού. Βεβαίως αυτή η ιδέα ήταν

παρούσα και στον νου του Freud, όταν συνέκρινε τη **φαντασία** των **νευρωτικών**, η οποία αποσκοπεί στο να αντικαταστήσει ή να τροποποιήσει μια δυσφορική πραγματικότητα, με το παιχνίδι των παιδιών. Κατ'αυτόν στη μεταβίβαση επισυμβαίνει μια χρήσιμη και αβλαβής **επαναλαμβανόμενη** διαδικασία (επανάληψη των παιδικών συγκρούσεων κατά την ψυχαναλυτική διαδικασία), η οποία συνιστά το έδαφος, τον χώρο του **παιχνιδιού**, μια ενδιάμεση περιοχή μεταξύ της αρρώστιας και της πραγματικής ζωής. Είναι διαμέσου αυτής της περιοχής όπου επιτυγχάνεται η μετάβαση από την μια στην άλλη.

Το **παιχνίδι** είναι μια συνιστώσα της ψυχικής ζωής. Συμπεριλαμβάνει και το σώμα, είναι σοβαρή και απαραίτητη για την ψυχοσεξουαλική εξέλιξη των παιδιών αλλά αποτελεί εξίσου ζωτικό μέρος της ζωής και της παιδείας των ενηλίκων. Εδώ είναι που εκκολάπτεται, συν τω χρόνω, η φαντασία (αυταπάτη) και η δημιουργική τους δεινότης η οποία εκφράζεται στους τομείς της τέχνης, της θρησκείας, της επιστημοσύνης κ.λ.π. Είναι ένας **ενδιάμεσος χώρος** ο οποίος αφορά στην ικανότητα του Εγώ να επινοεί, να αντιλαμβάνεται ένα αντικείμενο και να οργανώνει μαζί του μια στοργική σχέση. Πρόκειται για το χώρο στον οποίο ερείδεται ο συμβολισμός (συμβολική σκέψη), αφορά στην ιδέα ότι η δημιουργική επικοινωνία και το παιχνίδι λαμβάνουν χώρα εντός μιας **τρίτης ζώνης/περιοχής** ή περιοχής **πειραματισμού**, άλλως ειπείν εντός ενός διαπροσωπικού χώρου όπου οι συνεισφορές ενός εκάστου από αυτούς που παίζουν (ή επικοινωνούν στη θεραπευτική συνθήκη), τέμνονται, συναντώνται, επικαλύπτονται. Εμπειρία, φαντασίωση, προσωπικό βίωμα, δομούν έναν **χώρο ύπαρξης**, μέσα στον οποίον καλείται να ταξιδέψει ο αναλυτής. Κατά τον Αλούπη (2005), το ταξίδι τούτο θα χτίσει έναν κοινό χώρο συνάντησης με καινούργια βιώματα που θα μπορέσουν να φέρουν στο φώς παρελθούσες εμπειρίες, ελλειμματικές, τραυματικές, μοιραίες και ουσιώδεις. Κατά τον Bacon (στον Αλούπη 2005), μας εκπλήσσει η έντονη φροντίδα του Winnicott να οργανώνει χώρους **προστατευμένους** από κάθε είδους παρέμβαση και αμφισβήτηση, μέσα στους οποίους είναι δυνατόν να παίξει και να μεγαλώσει ένα παιδί.

Κατά τον Winnicott η δημιουργικότητα του ενήλικου αντιστοιχεί-είναι ανάλογη- με το δημιουργικό παιχνίδι του παιδιού. Η ικανότητα για το **παιχνίδι** προεκτείνεται στη συνέχεια μέσα στην φαντασιακή ζωή και τη δημιουργική δουλειά. Ο Freud υποστήριζε ότι συνεισφέρει εξαιρετικά στην ενορμητική διεργασία και αποφόρτιση των εντάσεων. Το παιχνίδι υπακούει στην **αρχή** της **ευχαρίστησης** (αρχή της ηδονής) σε αντιδιαστολή με την κριτική σκέψη, η οποία ερείδεται στην πραγματικότητα. Το αντίθετο του παιχνιδιού δεν είναι η σοβαρότητα αλλά η πραγματικότητα. Η **σημασία** του έχει τονιστεί από κλασσικούς διανοητές. Κατά τον Schiller «ο άνθρωπος παίζει όταν είναι στην κυριολεξία άνθρωπος και είναι ολοκληρωμένος άνθρωπος όταν παίζει». Στην παιδαγωγική και στην ψυχοθεραπεία το παιχνίδι συνιστάται κυρίως για την ενίσχυση της μάθησης και την αλλαγή της συμπεριφοράς. Πρόκειται επίσης για μια δραστηριότητα των ζώων με πρωτεργάτες τα ανώτερα θηλαστικά. Πέρα από τον Winnicott που χρησιμοποίησε τον σχεδιασμό (squiggle) και το παιχνίδι με το παιδί για διαγνωστικούς λόγους, επιπροσθέτως οι Freud Anna και Klein Melanie, το χρησιμοποίησαν κατά την πορεία της ψυχαναλυτικής διεργασίας με παιδιά.

Ο Winnicott παρατηρεί τα εξής εξελικτικά στάδια στην ανάπτυξη του παιδιού: της **διασύνδεσης** (integrating), της **εγκατοίκησης** (indwelling) και της **αντικειμενοτρόπου σχέσης**.

A) Η διασύνδεση περιλαμβάνει την προοδευτική εξέλιξη του ατόμου σε ένα μοναδικό /ενοποιημένο υποκείμενο, καθώς αυτό συγκεντρώνει/συμμαζεύει τα σκόρπιες, ασύνδετες μεταξύ τους κιναισθητικές εμπειρίες του (εγκατάσταση ενός ενοποιημένου εαυτού). Το υποκείμενο από εδώ και στο εξής έχει το αίσθημα μιας εξατομικευμένης ύπαρξης. Η φάση της διασύνδεσης έπεται της πρωτογενούς κατάστασης της **μη -σύνδεσης**. Η εξέλιξη από τη μια φάση στην άλλη επιτυγχάνεται καθώς το βρέφος είναι φροντισμένο από το περιβάλλον, είναι ασφαλές στα ζεστά, το νανουρίζουν και το φωνάζουν με το όνομά του. Κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης, το στάδιο της **μη -σύνδεσης** ενυπάρχει εν δυνάμει εντός του: ο καθένας επιστρέφει εκεί σε στιγμότητες της ζωής του όπου αναπαύεται, χαλαρώνει, ονειροπολεί ή βλέπει όνειρα, υπό την προϋπόθεση ότι έχει επαρκή εμπιστοσύνη στο περιβάλλον ώστε να επιτρέψει στον εαυτόν του να τον πάρει το κύμα αυτής της παλινδρομικής ώσης.

Ο Winnicott συνδέει την ικανότητα για **δημιουργία** αλλά και γενικότερα τις καλλιτεχνικές εμπειρίες του ενήλικα, με τη δυνατότητά του να παραμένει σε επαφή με τον αρχαϊκό *μη διασυνδεδεμένο* εαυτόν του. Ως προς την ψυχοθεραπεία, αναφέρεται στην δυνατότητα του αναλυόμενου να μπορεί να επιστρέφει (παλινδρομεί) σε μια κατάσταση **μη -σύνδεσης**. Με αυτήν την έννοια η κατάσταση της **μη-σύνδεσης** είναι ένα θετικό φαινόμενο, απολύτως διάφορο της **αποσύνδεσης** (ή αποσυγκρότησης ή αποδιοργάνωσης), η οποία συνιστά ένα ψυχοπαθολογικό φαινόμενο, εν είδει ψυχικής άμυνας, ακριβώς ενάντια στην επιστροφή στην αρχαϊκή φάση της μη -σύνδεσης. Κατά τον Winnicott, η τρέλα δεν είναι παλινδρόμηση, αλλά πρόκειται για μια έσχατη και παθητική καταφυγή στην *μη-παλινδρόμηση*.

B) Η εγκατοίκηση. Ο Winnicott θεωρεί ότι το **βιολογικό σωματικό** όν γίνεται ψυχικό άτομο μέσα από μια διαδικασία, μια ψυχοσωματική συνέργεια. Εδώ το σώμα δε γίνεται ψυχή, αλλά αποτελεί φορέα και συνεργό της ψυχής.

Γ) Η αντικειμενοτρόπος σχέση. Το τελευταίο στάδιο της συνάντησης του υποκειμένου με το αντικείμενο είναι, κατά τον συγγραφέα, κεντρικό ως προς τη δόμηση του εαυτού του παιδιού.

Ο Winnicott μας υπενθυμίζει σε ποιο βαθμό η κίνηση προς τα εμπρός στην ανάπτυξη, ενέχει στενά την απειλή μιας **παλινδρομής**, κίνησης οπισθοχώρησης στην σχιζοφρένεια.

Κάνει λόγο για **αρχέγονες αγωνίες** όπως εξής φόβοι: επιστροφής στην κατάσταση της μη σύνδεσης, αέναης πτώσης, απώλειας της ψυχοσωματικής συνέργειας και

αποτυχίας της εγκατοίκησης, απώλειας της έννοιας του πραγματικού, απώλειας της ικανότητας για αντικειμενοτρόπες σχέσεις κ.λ.π. Οι καταστάσεις αυτές συνοδεύονται, κατ'αντιστοιχίαν, από τις προσήκουσες άμυνες: αποσύνδεση, αυτό-υποστήριξη, αποπροσωποποίηση, πρωτογενής ναρκισσισμός, αυτισμός. Ο Winnicott δεν αντιλαμβάνεται/καταννοεί την ψυχωσική αρρώστια ως κατάρρευση, αλλά ως αμυντική οργάνωση σχετική με μια αρχέγονη/ ασύλληπτη αγωνία. Κατ'αυτόν η ψύχωση, συμπεριλαμβανομένου του παιδικού αυτισμού, είναι μια αμυντική οργάνωση.

Ο Winnicott σχετίζει τις αρχέγονες αγωνίες με την **ψύχωση**. Πρόκειται για την αρχαϊκή/ ασύλληπτη τάξη των πραγμάτων, η οποία προδιαθέτει στο σχηματισμό των αμυντικών διεργασιών.

Ο κλινικός **φόβος κατάρρευσης** είναι ο φόβος μιας κατάρρευσης που έχει ήδη υπάρξει ως εμπειρία. Είναι ο φόβος μιας πρωταρχικής αγωνίας που προκαλεί και την προσήκουσα αμυντική οργάνωση. Πρόκειται για μια πρωτίστως ψυχική κατάρρευση, εξαιτίας μιας σοβαρής περιβαλλοντικής ανεπάρκειας, σε ένα πολύ πρώιμο στάδιο της ζωής του υποκειμένου, τόσο ώστε ο εαυτός του να μη μπορεί να την αντιμετωπίσει, να τη βιώσει, να την απαρτιώσει και εντάξει, να την νοηματοδοτήσει και, μέσα απ'αυτήν τη διαδικασία να καταφέρει να συντηρήσει μια **ανάμνηση**. Η απώλεια του αντικειμένου έλαβε χώρα πριν την κατάκτηση της διαφοροποίησης εαυτού-αντικειμένου. Δεν πρόκειται για μια μεταβολίσιμη απώλεια του αντικειμένου διαμέσου της ενδοβολής (πένθος) ή της ενσωμάτωσης (μελαγχολία) αλλά για ένα βίωμα **εκμηδενισμού** και εκσεσημασμένης αγωνίας. Ίδου σε ποιο βαθμό η σοβαρή παθογένεια των πρώιμων ελλειμμάτων και στερήσεων, πριν από την οργάνωση του εαυτού, μπορούν να οδηγήσουν στην εγκατάσταση μιας ψύχωσης, μιας ψυχωτικής κατάθλιψης (ρήξεις στη συνέχεια των ψυχικών λειτουργιών), ή σε μια αντικοινωνική τάση.

Η κατάρρευση του υποκειμένου ή ο φόβος που καταστρέφει τη ζωή του έχει ήδη υπάρξει, έχει μεταφερθεί μακριά, κρύβεται βαθιά στο ασυνείδητο. Εδώ γίνεται αναφορά σε ένα ασυνείδητο όπου το Εγώ είναι πολύ ανώριμο, με **περιορισμένη διασυνδεδετική ικανότητα** (αδύναμο ώστε να συμμαζεύει/απαρτιώνει τα σκόρπια κομμάτια και εμπειρίες του εαυτού). Είναι σαν κάτι το οποίο τον αφορά προσωπικά αλλά δεν του ανήκει ψυχικά. Βρισκόμαστε εδώ απέναντι σε ένα **χρονικό παράδοξο**,

λόγω της πρωιμότητας του κατακλυσμιαίου συμβάντος. Στην προκειμένη περίπτωση ο ασθενής συνεχίζει να απειλείται/φοβάται επί συνεχούς βάσεως κάτι που ανήκει στο παρελθόν, επειδή η αρχαϊκή εμπειρία αγωνίας δεν εντάχθηκε στον παρελθόντα χρόνο, λόγω διασυνδεδετικής ανημπορίας: η αρχέγονη αγωνία δε μπορεί να ενταχθεί στο παρελθόν παρά μόνον εφόσον το Εγώ του ασθενούς μπορέσει να την εντάξει στη δική του εμπειρία του ενεστώτα χρόνου, και του παντοδύναμου ελέγχου του. Ο ασθενής συνεχίζει να ψάχνει **ψυχαναγκαστικά**, αυτό που δεν έχει γίνει ακόμα εμπειρία, είναι σα να το ψάχνει στο μέλλον, ενώ αυτό το κάτι, είναι ήδη γεγονός. Ο Winnicott υποστηρίζει ότι, εφόσον ο ασθενής αποδεχτεί, διαμέσου της ερμηνείας, ότι αυτό που δεν έχει γίνει ακόμα δική του εμπειρία συνέβη όντως στο παρελθόν, τότε **η αγωνία μπορεί να βιωθεί επί του παραγματικού και επί του παρόντος** στο πλαίσιο της **μεταβίβασης**, ως αντίδραση στα λάθη και τις αποτυχίες του αναλυτή (αποτυχίες του διευκολυντικού περιβάλλοντος, του holding του αναλυτή). Η ανάλυση δεν τελειώνει, μολονότι είναι αυτό που επιθυμούν αναλυτής και αναλυόμενος, αν προηγουμένως το πράγμα που φοβάται ο ασθενής δε γίνει εμπειρία. Τω όντι, μια διέξοδος για τον ασθενή είναι να καταρρεύσει σωματικά ή ψυχικά. Διαφορετικά, αν η κατάρρευση δε λάβει χώρα στην ανάλυση, είναι ως εάν, αναλυτής και αναλυόμενος, να συνεργούν ώστε να παρουσιάζονται συνέχεια εμπόδια και το τέλος της ανάλυσης να αναβάλλεται επί μονίμου βάσεως. Απαιτείται βέβαια, να συνοδεύεται η κατάρρευση, αυτή που θα λάβει χώρα στη διάρκεια της θεραπείας, από αναλυτική κατανόηση και εναισθησία (insight) εκ μέρους του ψυχοθεραπευτού, έτσι ώστε να αποφευχθεί ο πιθανός εγκλεισμός του ασθενούς στο ψυχιατρείο.

Εν κατακλείδι, ο φόβος κατάρρευσης είναι η αγωνία του υποκειμένου να ξαναζήσει την εμπειρία απειλητικών συνθηκών στις οποίες βρέθηκε κατά το παρελθόν. Η συνθήκη της κατάρρευσης επικαιροποιείται στην περίπτωση κατά την οποία, στην ενεστώσα ζωή του μπορεί να εκπίπτει, όπως και τότε, η στήριξη που λαμβάνει στο περιβάλλον του (μη διευκολυντικό περιβάλλον). Ο Winnicott προάγει την ιδέα ότι η κατάρρευση έχει ήδη συμβεί, στην αρχή, περίπου, της ζωής του ατόμου. Ο ασθενής χρειάζεται να το «θυμηθεί», αλλά δεν είναι δυνατόν να θυμηθεί κάτι που δεν έχει ακόμα συμβεί, γιατί ο ασθενής δεν ήταν εκεί για να του συμβεί. Άλλως ειπείν, ο

φόβος κατάρρευσης είναι ο φόβος ενός παρελθόντος γεγονότος, που δεν έχει βιωθεί ακόμα ως εμπειρία. Η αναγκαιότητα αυτής της εμπειρίας, είναι ισοδύναμη με αυτήν της ενθύμησης/ανάμνησης στην ανάλυση των νευρωσικών. Ο μόνος τρόπος να «θυμηθεί» ο ασθενής σε αυτήν την περίπτωση είναι να βιώσει αυτό το πράγμα του παρελθόντος στο παρόν, δηλαδή στη μεταβίβαση. Τότε, αυτό το πράγμα του παρελθόντος και του μέλλοντος γίνεται υλικό του **εδώ και τώρα**, γίνεται εμπειρία του ασθενούς για πρώτη φορά. Αυτό ισοδυναμεί με τη θύμηση και το αποτέλεσμα. Η όλη διαδικασία παραπέμπει στην άρση της απώθησης που επισυμβαίνει στη ζωή/ανάλυση του ψυχονευρωσικού ασθενούς. Κατά την ανάλυση αυτοί οι φόβοι αγγίζονται κατά την εξέλιξη της μεταβίβασης

Ο Winnicott μεταφέρει την έννοια του φόβου κατάρρευσης και στον **φόβο του θανάτου**. Κατά τον συγγραφέα οι θρησκευτικές διδασκαλίες απορροφούν αυτόν τον φόβο αναπτύσσοντας ιδέες/πεποιθήσεις περί της μετά θάνατον ζωής, οι οποίες δεν αποτελούν παρά **διάψευση** του γεγονότος του θανάτου. Εντούτοις, κάποιοι αναζητούν ψυχαναγκαστικά τον θάνατο (κατ'αναλογία με την ψυχαναγκαστική ενασχόληση με το άγχος κατάρρευσης). Και εδώ ακόμα, η υπόσχεση για μεταθανάτια ζωή αποτυγχάνει. Και σ'αυτήν την περίπτωση, αυτό που αναζητιέται είναι ο θάνατος ο οποίος συνέβη χωρίς να γίνει εμπειρία, χωρίς να βιωθεί. Ο συγγραφέας σημειώνει χαρακτηριστικά ότι ο Keats ήταν σχεδόν ερωτευμένος με τον *γαλήνιο θάνατο*. Σύμφωνα με τη δική του κατανόηση, ο ποιητής επιθυμούσε έντονα τη γαλήνη που θα επερχόταν αν είχε μπορέσει να θυμηθεί το γεγονός του θανάτου του, αλλά για να θυμηθεί έπρεπε να βιώσει την εμπειρία του θανάτου του στο **παρόν**. Ένας ασθενής του Winnicott έκανε λόγο για «φαινομενικό θάνατο», με την έννοια πως ό,τι του είχε συμβεί στο παρελθόν ήταν θάνατος μόνο ως φαινόμενο και όχι ένα γεγονός πραγματικό που μπορούμε να παρατηρήσουμε. Ο (ψυχικός) θάνατος σαν κάτι που ναι μεν συνέβη στον ασθενή αλλά τον οποίον εκείνος δεν ήταν αρκετά ώριμος για να εγγράψει ως εμπειρία, έχει το νόημα της **αφάνισης**. Πρόκειται για μια συνθήκη όπου η **συνέχεια** του *Είναι* διακόπηκε λόγω **παραβίασης** του χώρου του από περιβαλλοντικούς παράγοντες, στους οποίους η **παραβίαση** επετράπη λόγω της αποτυχίας/ελλειμματικότητας του **διευκολυντικού** περιβάλλοντος.

Ο Winnicott κάνει λόγο για την έννοια της **φαλκίδευσης** (impingement=καταπάτηση): Πρόκειται για περιβαλλοντικές πράξεις και γεγονότα που διαταράσσουν την αυθεντική πορεία/εξέλιξη του νηπίου και αργότερα του παιδιού. Θεωρεί ότι δεν είναι βλαπτικές όλες οι φαλκιδεύσεις, και ότι μια μικρή ποσότης τους μπορεί να αφομοιώνεται και να οδηγεί στην ανάπτυξη του Εγώ. Ωστόσο οι πρώιμες και έντονες φαλκιδεύσεις προξενούν προξενούν **αντιδράσεις** στο παιδί και οδηγούν στο σχηματισμό του **ψευδούς** εαυτού. Οι συνεχιζόμενες φαλκιδεύσεις μπορεί να οδηγήσουν στον κατακερματισμό της προσωπικότητας.

Η **αφάνιση** είναι μια κατάσταση όπου ο φόβος είναι συγκλονιστικότερος από το άγχος ευνουχισμού, και παραπέμπει, σύμφωνα με ορισμένους συγγραφείς, στο άγχος αποχωρισμού. Η εξαφάνιση του αντικειμένου θα έφερνε το παιδί αντιμέτωπο με το φόβο ότι δε θα μπορούσε να εστιάσει τις ενορμητικές του ώσεις και έτσι θα το εξέθετε στον κίνδυνο της απώλειας της επιθυμίας και της ευχαρίστησης απ'αυτήν.

Ο συγγραφέας σχετικά, με τον **αυτοκτονικό ιδεασμό**, αναφέρει ότι πολλοί άνδρες και γυναίκες σπαταλούν τη ζωή τους με το ερώτημα αν η αυτοκτονία αποτελεί λύση, δηλαδή αν συνιστά λύση το να στέλνει το σώμα στο θάνατο, ο οποίος έχει ήδη επέλθει στη ζωή. Συνεχίζει υποστηρίζοντας ότι η αυτοκτονία δεν αποτελεί απάντηση, αλλά χειρονομία απελπισίας. Μια σχιζοφρενής ασθενής του η οποία τελικά αυτοκτόνησε, του ζητούσε να την βοηθήσει να αυτοκτονήσει για έναν αληθινό λόγο αντί για έναν ψεύτικο... Φαίνεται ότι η ασθενής αυτοκτόνησε επειδή ο αναλυτής της δεν κατάφερε να της επιβεβαιώσει πως είχε πεθάνει στα **πρώτα** χρόνια της ζωής της. Τελικά είναι σα να αυτοκτόνησε για ένα ψεύτικο λόγο και όχι για τον αληθινό. Ο αληθινός λόγος που γύρευε ήταν η βίωση στο παρόν ενός παλιού, αρχαϊκού και ξεχασμένου θανάτου. Αν είχε λάβει αυτήν την επιβεβαίωση, ο σωματικός της θάνατος θα αναβαλλόταν και θα περίμενε να εκπληρωθεί διαμέσου των γηρατειών.

Κάποιοι έχουν ανάγκη να βιώσουν ως εμπειρία το **κενό** και αυτό το κενό είναι πρωτογενές, ανήκει στο παρελθόν, σε μια εποχή όπου η ωριμότητα δεν είχε φτάσει σε βαθμό που να κρατά δυνατή αυτήν την εμπειρία: τίποτα δεν του συνέβη τότε, από αυτό που θα έπρεπε (χρήσιμα) να του είχε συμβεί (για να δοθεί νόημα στην κατάσταση του **κενού**, απαιτείται σημαντική ωριμότητα). Είναι πιο εύκολο για κάποιον να θυμηθεί ένα **τραύμα** από το να θυμηθεί ότι δε συνέβη τίποτα όταν θα έπρεπε κάτι να έχει συμβεί. **En κατακλείδι**, το αίσθημα του κενού που εμφανίζεται

σε μια θεραπεία, είναι μια κατάσταση κατά την οποία ο ασθενής προσπαθεί να βιώσει σαν εμπειρία μια παρελθούσα κατάσταση που δε μπορεί να την θυμηθεί εκτός αν την βιώσει ως εμπειρία για πρώτη φορά, στην ανάλυση. Ο Winnicott υποστηρίζει ότι ο ασθενής λόγω του εκσεσημασμένου φόβου του για το απαίσιο κενό, αμυντικά οργανώνει ένα ελεγχόμενο από αυτόν **αίσθημα κενού**, μην τρώγοντας ή μη μαθαίνοντας, ή αντίθετα, θα τείνει γεμίζει το κενό ανελέητα με μια τρελή ψυχαναγκαστική **βουλιμία**, μια αμυντική λειτουργία ενάντια στον τρομακτικό φόβο του άδειου. Όταν ο ασθενής, χάρη στην εξάρτηση από τον αναλυτή, μπορέσει να προσεγγίσει το ίδιο το **κενό** και να υποφέρει απ'αυτήν την κατάσταση, τότε άρχεται η διαδικασία της **εσωτερίκευσης** (αντί για τη βουλιμία), ο ασθενής γεμίζει το κενό με περιεχόμενο, και αρχίζει να αισθάνεται ευχάριστα. Η βάση όλης της μάθησης (όπως και της διατροφής), είναι το αίσθημα **κενού**. Αν αυτό το κενό δε βιώθηκε ως τέτοιο από την αρχή, τότε μεταβάλλεται σε μια κατάσταση που το άτομο φοβάται και αναζητά (οξύμωρο).

Η κρίση βουλιμίας είναι ένα **φρενήρες** επεισόδιο, κάτω από συνθήκες απώλειας του ελέγχου. Γίνεται λόγος για βουλιμία της τροφής, επίσης για βουλιμία αντικειμένων (υπερκατανάλωση, πολυφαρμακία, παθολογικό shopping, υπερσεξουαλικότητα). Ανήκει στις στοματικές εκδηλώσεις, και στις έξεις (τοξικομανία χωρίς ναρκωτικά), σύμπτωμα-σταυροδρόμι ανάμεσα στο κενό περιεχομένου του ψυσοσωματικού συμπτώματος (σωματοποίηση) και του υστερικού σημαίνοντος. Είναι ένα παθολογικό συμπεριφορικό σύμπτωμα, παρορμητικού υπόβαθρου, άνευ ψυχικού περιεχομένου, αποτέλεσμα μιας ελλιπούς ψυχοποίησης. Με αυτήν την έννοια ενέχει μια αμυντική λειτουργία ενάντια στην ψυχωτική αποδιοργάνωση, ή μια υφαιρπυσα κατάθλιψη.

Ο συγγραφέας, κατ'αναλογίαν και με τις άλλες αναζητήσεις, με ψυχαναγκαστικόν τρόπο, αρνητικών εμπειριών εκ μέρους του υποκειμένου, (όπως της κατάρρευσης, του θανάτου, του κενού), κάνει λόγο και για την αναζήτηση της **μη-ύπαρξης**, ως μια αμυντική λειτουργία. Η ύπαρξη αναπαρίσταται μέσω των **προβολικών** διαδικασιών: είναι διαμέσου της προβολής που αποφεύγεται για το υποκείμενο το βάρος της ευθύνης της ύπαρξης, στην καταθλιπτική θέση της Klein), ή η επιθετικότητα (καταδίωξη) του υποκειμένου στην σχιζοπαρanoiική θέση.

Στις θρησκείες η έννοια της **μη ύπαρξης** εμφανίζεται μέσα από την ιδέα της ενότητας με το Θεό ή το Σύμπαν. Ειδικότερα σε γραπτά και διδασκαλίες υπαρξιστών, η ύπαρξη μεταβάλλεται σε αντικείμενο λατρείας, σε μια προσπάθεια

αντίθεσης (οργανωμένη άμυνα) στην προσωπική τάση για **μη-ύπαρξη**, η οποία αποτελεί μέρος μιας οργανωμένης άμυνας. Υποστηρίζει ο Winnicott, ότι η ύπαρξη δε μπορεί να ξεκινήσει, παρά μόνο με βάση την μη-ύπαρξη, και ότι πολύ νωρίς, πριν ακόμη από τη γέννηση-σίγουρα κατά τη διάρκεια του τοκετού- κινητοποιείται η συναίσθηση ενός πρώιμου Εγώ, το οποίο χρονικά βρίσκεται σε μεγάλη απόσταση από την συγκρότηση του εαυτού. Συμπληρώνει ότι το άτομο δε μπορεί ν'αναπτυχθεί αν είναι αποχωρισμένο από την ψυχοσωματική εμπειρία και από τον πρωτογενή ναρκισσισμό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bollas C. "The mystery of things", Routledge, London, 1999

De Mijolla A. "Dictionnaire International de la psychanalyse", Calmann-Lévy, Paris 2002

Επιστημονικά άρθρα από το συνέδριο «On trauma and analytic play», Jerusalem March 1986, I.P.A meeting

Μπακιρτζόγλου Σ., Σημειώσεις προς τους δευτεροετείς φοιτητές του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Κλινικής Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών : «Πρωτοποριακή έρευνα για την θεραπευτική επαφή δια μέσου των σκύλων με τη Μ.Κ.Ο. SAPT Hellas και το Θεραπευτήριο Χρονίων Παθήσεων Ανατολικής Αθήνας (Μονάδα Μελισσίων)», Χειμερινό εξάμηνο 2012.

Μπακιρτζόγλου Σ., Σημειώσεις τριήμερου βιωματικού/εκπαιδευτικού σεμιναρίου «Η αιμορραγική ρήξη του ψυχικού μας ιστού: περί της ανατομίας του τραυματικού», Αθήνα, 4 - 6 Απριλίου 2014

Winnicott D., «Φόβος κατάρρευσης», εκδ. Άγρα, Αθήνα 2005

Winnicott D., «The capacity to be alone», Int J Psychoanal. 1958 Sep-Oct;39(5):416-20.

